

MODERNIN KASVATUKSEN UMPIKUJA

Mika Ojakangas, *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen.* Tutkijaliitto, Helsinki 1997. 305 sivua

Mika Ojakangas liikkuu kirjassaan foucaultlaisessa valta-analyysissä tarkastellen suomalaisen pedagogisen vallan historiaa viime vuosisadan lopulta Matti Koskenniemen päiviin 1950-luvulle. Aineistona

Ojakankaalla ovat erilaiset kasvatukselliset oppaat, pedagogiset oppikirjat ja psykologiset tutkimukset lasten kehityksestä, sekä mm. erityisenä mielilähteenä ilmenevä Eino Kailan tunnettu teos *Persoonallisuus* (1946), joka Ojakankaan käsittelyssä tuntuu nousevan lähes koko vuosisadan alkupuoliskon ihmis-tutkimuksen raamatuksi.

Näistä aineksista Ojakangas kutoo – kuten Foucaultkin omista tutkimuksissaan – konkreettisten kertomusten ja kuvausten kautta etenevän tarinan, joka päättyy hyvinkin abstrakteille esimerkiksi ihmisen olemusta ja kasvatuksen perimmäisiä motiiveja tarkastelevalle tasolle. Ojakangas ei kiinnitä ”kasvatuksen historiassaan” kuitenkaan huomiota vain lapsuuteen ja kasvatukseen, vaan samalla koko suomalaisen yhteiskunnan järjestäytymiseen erilaisine (erityisesti kasvatuksellisine) instituutioineen, ja valtion ja poliittisen hallinnan rooliin modernissa yhteiskunnassa. Ja vielä yleisempänä teemana näyttäytyy ”ihmisen historia”; miten ihmisen perimmäinen olemus on suomalaisissa kasvatuskäytännöissä ja -opeissa nähty.

Ojakangas näyttää käsittelevän lapsuutta, ihmisyyttä ja kasvatusta erityisinä diskursseina, joita hän kaivaa esille tutkimistaan aineistosta ja teksteistä. Nämä diskurssit ovat kielenkäytön alueella ilmeneviä historiallisia tapoja nähdä tarkastellut kohteet (esim. lapsuus, kasvatust jne) tietyllä tavalla. Kirjan viimeisessä luvussa Ojakangas kuitenkin vastustaa diskurssi-ajattelua esittämällä, että lapsuutta ei voida ”todellisuudessa” tavoittaa diskurssina, vaan se pikemminkin ”pakenee kaikkea tätä, se on vastaanpano tälle kaikelle: *diskurssin resistenssi*.” (S. 289). Ojakangas peräänkuuluttaa lopulta eräänlaista arendtilaista ”poliittista toria”, jolle ohjattuina erilaiset näkemykset joutuvat aitoon konfliktiin ja julkiseen keskusteluun. Kasvatust on ikään kuin tie, joka ohjaa lapset mykkyyydestä, ”olemisen avoimuudesta” – kuten hän sanoo – tälle torille yhteiseen keskusteltuun järjestykseen. Ongelmaksi Ojakangas näkee, että moderni kasvatust ei toteuta tätä poliittista tavoitetta, koska se kiinnittää lapsen välittömästi yhteiskunnan hallintaan vallitsevine normeineen. Modernissa kasvatustihanteessa ”totaalisesta (poliittisesta) valtiosta tulee välttämättä holhousvaltio ja lapsuudesta vastavasti lopulta pelkkä nimi kielessä, nimi, joka muotoutuu representaatioiden leikkinä ymmärrettävässä historiallisessa diskurssissa.” (S. 289).

Ojakangas tarkastelee teoksessaan erityisesti niitä vaiheita, jotka johtivat hänen mukaansa holhousvaltion tilaan ja kasvatukselliseen umpikujaan.

Suomalaisen kasvatuksellisen diskurssin perustana näyttää olevan erityisiä filosofis-maailmankatsomuksellisia virtauksia, joita Ojakangas ei sen kummemmin tarkas-

tele. Selvää kuitenkin on, että hegeliläis-snelmannilainen filosofia on keskeisessä asemassa suomalaisessa kasvatustodellisuudessa vuosisadan vaihteessa. Tältä pohjalta Ojakangas jakaa suomalaisen kasvatustodellisuuden lopussa ja oman vuosisatamme alussa vallitsevan snelmanilainen perinne, jossa lapsi käsitellään platonilaisittain muovattavana ja taivuttavana ”objektina”, joka on kurin avulla pakotettava vapauteensa, jossa fyysinen ”ensimmäinen luonto” alistuu kulttuurisen ”toisen luonnon” hyväksi. Moderni pedagogiikka asettuu tätä perinnettä vasten tuoden mukanaan tieteellisen kasvatustun ihanteen vailla muotouttajan ja auktoriteettia: kasvatust nähdään nyt elämän itseilmaisun toteuttamisena; kasvamaan saattamisena. Siirtymä pedagogiikasta toiseen, diskurssin muutos, sijoittuu vuosien 1910-1945 väliseen aikaan ja tapahtuu melko hitaasti ja diskurssija toisiinsa punoen.

Ojakangas kiinnittää erityisesti huomiota juuri modernin pedagogian, ja – kuten hän sanoo – ”terapeuttisen vallan” alkuperään. Hän tarkastelee laajasti kyseisen ”empiirisen pedagogiikan” muotoja ja sisältöjä. Siinä missä snelmanilainen kasvatust merkitsi arvotodellisuuden korostamista ja ihmisen kasvamista luonnonolennosta kohti arvoja ja vapautta täysi-ikäistä kansalaista, joka kantilaisittain ”ajattelee itse”, merkitsi moderni pedagogiikka Ojakankaan mukaan erityisesti luonnon korostamista ja tähän liittyvää biologista, medisiinistä ja terapeuttista kasvatustta, jossa elämä ikään kuin sopeuttaa itsensä itseensä.

Kasvatustun medisiinis-biologinen todellisuus on hämmentävä, mutta nykypäivän valossa ei kuitenkaan yllättävä. Päivittäin saamme lukea tutkimustuloksista, jotka kiinnittävät lähes kaiken geeneihin. Tavallisesta flunssasta alkaen lähes kaikki näyttää palautuvan geeneihin. Geenit eivät olleet kuitenkaan vielä Ojakankaan käsittelemän kasvatusthistorian diskurssia, ja ympäristön merkitys nähtiin tärkeänä, jopa niin, että erilaisissa kasvatustsellisissä instituutioissa, kuten kasvatustlaitoksissa, oli mahdollista muuttaa versoavan elämän suuntaa. Ojakangas korostaa juuri ”sopeuttamista”: kasvatustun tarkoituksena oli sopeuttaa organismi ympäristöönsä ja normaaliin elämänmuotoon. Biologinen ja sosiaalinen olivat yhtä, ”yhden ja yhtänsäisen” elämän kokonaisuuden kaksi puolta.” (S. 197). Sopeutumisen tarkoituksena oli aktualisoida tämä elämän kokonaisuus tasapainoiseksi kokonaisuudeksi, jolloin myös terveyden ja sopusointuisuuden ideat korostuivat entisen vapauden ja arvojen ideaalin sijaan. Elämän oli sopeuduttava alkuperäiseen olemukseensa, luonnolliseen ja normaaliin muotoon – ja tämä puhetapa on tuttua nykypäivänäkin.

Ojakangas hahmottelee myös kasvatust-

sellisen todellisuuden muuttumista seurannutta poliittista vallan muutosta, jossa siirtyään auktoriteeteista ja lapsen pakonomaisesta taivuttamisesta demokraattiseen ja terapeuttiseen valtaan. Vapaan kansalaisuuden sijaan siirryttiin puhumaan väestöstä ja ryhdyttiin käyttämään tilastollisia menetelmiä (mm. väestönlaskua), joiden avulla voitiin tarkastella ja ohjata ”elämän luonnollista kulkua”. Ojakangas huomauttaa, että valtiosta tuli näin ”yhteiskuntaelämän funktionaalinen väline, sen kehityksen orgaaninen instrumentti” (s. 215), joka kytki jopa pikkulapset välittömästi itseensä erilaisten modernien menetelmien kautta, joista nykyäänkin tunnemme varsin hyvin neuvolan, rokotusjärjestelmän ja muut vallan mekanismit, joita Ojakangas luonnehtii adjektiivilla *totaalinen*: mikään ei ole valtion toimenpiteiden ulottumattomissa. Näin ollen todellinen politiikka – aidosti erilaisten näkökulmien konflikti – ei ole enää mahdollinen.

Tällaisesta valtion vallan kaikkivoipaisuudesta olemme nykyään tottuneet lukemaan lukemattomista liberalismia ja hyvinvointivaltiota koskevista keskusteluista, joissa mm. vaaditaan valtion holhouksen purkamista ja vannotaan vapaan yritteliäisyyden nimiin. Ojakankaan teoksen voi hyvinkin lukea osana tätä keskustelua. Varsin neutraalin äänensävyä alta kajastuu luenta eräänlaisesta nihilistisen sosialisatiion historiasta, joka on vienynt mahdollisuuden kaikkeena aitoon keskusteluun ja avoimeen politiikkaan. Ainakin terminologisella tasolla kulta-aikana näyttäyty jälleen kerran antiikin Kreikka. Ojakangas kirjoittaa mm. kasvattajan ideaalista ”laitumelle saattamisena” viitaten kreikan *nomokseen*. Kasvattaja näyttäyty eräänlaisena paimenena, auktoriteettina, joka vaalii ja suojaa kasvattiaan ennen kuin tämä astuu julkiseen elämään. Tässä *paideia*-ajatuksessa näyttäyty selvästi myös Hannah Arendtin vaikutus, vaikka Ojakangas ei taustavaikuttajiaan tuokkaan ilmi.

Lapsuus ja auktoriteetti ei ole kovin helpo luettavaa, vaikka Ojakangas kirjoittaakin selkeästi. Teoksen punainen lanka tuntuu silloin tällöin hajoavan Ojakankaan yltyessä välillä maalilemaan laveasti hyvinkin filosofisella pohjalla, joka sisältää äänenlausumattomia viittauksia. Lopulta ei ole aivan selvää, mikä Ojakankaan tarkastelun keskiössä oikeastaan on: pedagogiset *teknologiat* ja niiden historia, kuten hän esittää, vai yritys nähdä lapsuus ja auktoriteetti toisella tavalla, kuten neljäs ja hieman irralliseksi jäävä luku tuo ilmi.

Reijo Kupiainen